UMDE DİNİ TETKİKLER DERGİSİ
UMDE JOURNAL OF RELIGIOUS INQUIRIES
Cilt/Volume: 2, Sayı/Issue: 1 (Temmuz/July 2019): 49-76

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 06.02.2019
Kabul Tarihi / Accepted: 24.05.2019
Yayın Tarihi / Published: 30.07.2019

Endülüs Hilafet Döneminde İʿtizâr ve İstiʿtâf Şiirleri*

Ramazan Meşe**

Öz: İʿtizâr ve istiʿtaf şiiri, bir şairin yöneticiler hakkında söylediği hicivden ötürü duyduğu pişmanlığı dile getirmede veya atılan iftiralardan kendisini temize çıkarmada veyahut kıskanç insanlar sebebiyle gelişen menfi durum karşısında, hükümdardan özür ve merhamet dilemek suretiyle kullandığı şiir türüdür. Bu şiirler de genellikle iftiraya uğrayan şair, affını istediği kişinin bazı hasletlerinden, hizmetlerinden, savaşlarından bahseder ve onu över. Daha sonra da içinde bulunduğu durumu dillendirip, kendisine atılan iftira karşısında masumiyetini ifade etmeye çalışır. Endülüs Hilafet Dönemi'nde kendisine atılan bir iftiradan, karıştığı siyasî olaylardan ve benzeri durumlardan hapse düşmüş birçok şair vardır. Özellikle "Hâciblik Dönemi" denilen Âmiriler'in yönetimde söz sahibi oldukları dönemde bu şairlerin sayısı daha fazladır. Bu şairler, içine düştükleri bu zor durumdan kurtulmak için iʿtizâr ve istiʿtâf şiirine müracaat etmişlerdir. Bu çalışmada Endülüs Hilafet Dönemi'nde iʿtizâr ve istiʿtâf şiiri söyleyen şairler ve şiirleri incelenmiştir. İʿtizâr ve istiʿtâf şiirleri hakkında kısa bir bilgi verildikten sonra Endülüs Hilafet Dönemi'nde iʿtizâr ve istiʿtâf şiiri kaleme alan şairlerin şiirleri ile bu şiiri söylemelerine sebep olan olaylar aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Edebiyatı, Endülüs, Hilafet Dönemi, İʿtizâr, İstiʿtâf.

I'tidhār and Isti'ṭāf Poetry in the Period of Andulisian Caliphate

Abstract: *I'tidhār* and *isti'ṭāf* poetry is a kind of poem which the poet uses to express his regret for the satires he speaks about the rulers or to clear himself from the slanders or to apologize and seek for mercy from

* Bu çalışma 2018 yılında tamamladığımız "Endülüs Arap Şiirinde İʿtizâr ve İstiʿtâf " başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır. / This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "Endülüs Arap Şiirinde İʿtizâr ve İstiʿtâf", (PhD Dissertation, Erciyes University, Kayseri/Turkey, 2018).

** Arş. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı.
Research Assistant Dr., Nevsehir Hacı Bektas Veli University, Faculty of Divinity, Department of Arabic Language and Rhetoric, Nevsehir, Turkey.
ramazanmese@nevsehir.edu.tr
https://orcid.org/0000-0001-8524-7923

Atıf / Cite as: Meşe, Ramazan. "Endülüs Hilafet Döneminde İʿtizâr ve İstiʿtâf Şiirleri". UMDE Dini Tetkikler Dergisi-UMDE Journal of Religious Inquires 2/1 (Temmuz/July 2019): 49-76.

the rulers in the face of the negative situation caused by jealous people. In these poems, the slandered poet generally speaks of the services, wars and good character of the one from whom he seeks forgiveness and praises him. Afterwards, he tries to express his innocence in the face of the slander he fell victim to. In the period of Andalusian Caliphate, there are many poets who have been imprisoned for a slander against him and a political incident or a similar situation. Especially, the number of these poets is higher at the "Period of Hājibism" (under the rule of Amiries). These poets appealed to *i'tidhār* and *isti'ṭāf* poetry to get rid of these difficult situations. In this study, the poets who appealed to *i'tidhār* and *isti'ṭāf* poetry and their poems in the period of the Andalusian Caliphate are examined. After giving a brief information about *i'tidhār* and *isti'ṭāf* poetry, the poetry being talked about in the period of Andalusian Caliphate and the events that caused those poets to write such kind of poems are narrated.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Andalusia, Caliphate Period, *I'tidhār*, *Isti'ṭāf*.

GİRİŞ

İ'tizâr kelimesi, (عَذَر) a-ze-re sülâsî fiilinin *ifti'âl* babından mastarıdır. (عَذَرَ) kelimesi sözlüklerde, *ma'zûr görmek, özrünü kabul etmek* gibi anlamlara gelir.[1] İ'tizâr (إعْتِذَار) kelimesi ise; *özür dilemek,*[2] *mazeretinin kabulünü istemek, bahane olarak ileri sürmek* gibi anlamları ifade eder. Mesela; (اِعْتذرَ الرَّجُلُ فاِعْتَذَرْتُه) *"Adam özür diledi ben de özrünü kabul ettim"* gibi.[3] Tevbe sûresinin 94. ayetinde (يَعْتَذِرُونَ) türeviyle, *özür dileme, özür beyan edenler* anlamında şu şekilde kullanılmıştır: (يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُوا...) *"Döndüğünüzde onlar size özür beyan edeceklerdir. De ki: Özür beyan etmeyin."*

İsti'tâf ise (عَطَفَ) a-ta-fe fiilinin *istif'âl* babından mastarıdır. (عَطَفَ) bir şeyi *eğmek, bükmek, meyletmek, eğilmek* gibi anlamlara gelir. İsti'tâf (اِسْتِعْطَاف) da *merhamet istemek, kendisine şefkat edilmesini istemek,*[4] *kendisine yönelinmesini*

1 Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrâhîm es-Samirrâî, (Lübnan: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 2:92; Muhammed b. Mukerrem Cemâluddin İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, nşr. Dâru Sâdır, (Beyrût: 1993), 4:545.

2 Ahmet b. Fâris b. Zekeriyya Ebü'l-Hüseyn er-Râzî, *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*, thk. 'Abdusselâm Muhammed Harûn, (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979), 4:254; Muhammed b. 'Abdurrezzâk el-Hüseynî Ebü'l-Feyd ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. 'Alî Hilâlî, (Kuveyt: Matba'âtü Hukûmeti'l-Kuveyt, 2003), 12:541.

3 Muhammed b. Ümrân el-'Abdî el-Rekkâm, *el-'Afvu ve'l-i'tizâr*, thk. 'Abdulkuddûs Ebû Sâlih, (Ammân: Dâru'l-Beşîr, 1994), 1: 28.

4 Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhît*, thk. Muhammed İskenderânî, (Beyrût: Dâru't-Türâsi'l-'Arabî, 2011), 901.

istemek, yalvarmak, kendisine sempati gösterilmesini istemek gibi anlamlara gelir. (اِسْتَعْطَفَ فُلاَنًا) *"falan kimseden merhamet diledi"*, (اسْتَعْطَفَتْ البِنْتُ أمَّهَا) *"kız çocuğu annesine yalvardı"* gibi.

İʿtizâr ve istiʿtâf kelimelerinin sözlük anlamları hakkında yukarıda yapılan kısa açıklamadan anlaşılacağı üzere; iki kelime de anlam açısından birbirine yakın durmaktadır. Nitekim en-Nüveyrî (ö. 733/1333), *Nihâyetü'l-ereb* adlı eserinde bu iki kavramı aynı başlık altında incelemiştir.[5]

Yine terim olarak iʿtizâr, kişinin yaptığı yanlış veya hatalardan dolayı sözlü olarak duymuş olduğu pişmanlığı dile getirmesidir. Bir başka deyişle; insanın yapmış olduğu günahların affedilmesi için arayışa girmesidir. İstiʿtâf ise bir kişinin içinde bulunduğu durumdan kurtulmak için muhatabından affını umarak, merhamet dilenmesi ve kendisine acımasını istemesidir.

İʿtizâr ve istiʿtâf, Arap şiirinde sıkça işlenen en eski konulardandır. İʿtizâr ve istiʿtâf şiiri, genellikle şairin, bir yönetici hakkında söylediği hicivden ötürü duyduğu pişmanlığı dile getirmede veya atılan iftiralardan kendisini temize çıkarmada veyahut kıskanç insanlar sebebiyle gelişen menfi durum karşısında, hükümdardan özür ve merhamet dilemek gayesiyle kullandığı şiir türüdür. Bu iki konu (iʿtizâr ve istiʿtâf) bazen kasidede iç içe bazen de istiʿtâf müstakil olarak işlenir. Bazen ise medih konusu ile birlikte işlenmiştir. İstiʿtâf konusunun müstakil işlendiği yerlerde şair, özrü gerektirecek bir suç işlemediği için sadece merhamet diler. Kendisine atılan iftiraların yalan olduğunu ispatlamaya çalışır. Ancak şair, özür beyan ederken kendisinin yaptığı hatanın affedilmesi için merhamet dilemektedir. Yani iʿtizâr konusunda söylenen bir kasidede, istiʿtâf konusu da bulunur.

Edebiyat tarihini konu alan eserlerde, iʿtizâr ve istiʿtâf kasideleri genellikle, iftiraya uğrayan şairin, affını istediği kişinin bazı hasletlerinden, hizmetlerinden, savaşlarından bir başka ifadeyle kazandığı zaferleri övdükten sonra, içinde bulunduğu durumu dillendirip, kendisine atılan iftira karşısında masumiyetini ifade etmeye çalışması şeklinde karşımıza çıkar.[6]

5 Ahmet b. ʿAbdulvehhâb b. Muhammed Şihâbuddîn en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*, nşr. Dâru'l-Kutübi ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, (Kahire: Dâru'l-Kutüb ve' l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2002), 3:258.

6 Mustafa Çınar, "Mulûku't-Tavâif Döneminin İʿtizâr Şairleri ve Şiirleri", *Nüsha*, 7/25, (2007): 57.

Yaptığı hata veyahut kendisine atılan iftiradan dolayı şiir ile özür ve merhamet dileyen şair, bazen yönetici tarafından affedilir ve şair içinde bulunduğu zor durumdan kurtulurdu. Ancak bazı yöneticiler, özür ve merhamet dileyen bu şairleri affetmez, onların cezalandırılmasında ısrarcı davranırlardı. Bunun birtakım sebepleri vardır. Bu sebeplerden biri, şairin affı mümkün olmayan, had ve ta‘zîr gerektiren dinî bir konuda sınırı aşması gibi bir suç işlemiş olmasıdır. Bir diğeri ise şairin yöneticiye karşı, i‘tizâr ve isti‘tâf kasidesi ile affı mümkün olmayan, büyük bir suç işlemesidir. Son olarak yöneticinin şairin özür ve merhamet dilemeye mecbur kaldığını ve eğer affedilirse eski haline döneceğini düşünmesinden dolayıdır.

Arap şiirinde müstakil bir konu olarak işlenen i‘tizâr ve isti‘tâf şiirine Arap Edebiyatı'nın her döneminde karşılaşmak mümkündür. Özellikle de Endülüs Dönemi'nde yöneticiler hakkında söyledikleri hiciv veya kendilerine atılan iftiralar veyahut haksız suçlamalardan dolayı, şiir yazan birçok şairle karşılaşmak mümkündür.

Biz bu çalışmamızda Endülüs'te III. Abdurrahman (ö. 350/961) ile başlayan Hilafet Dönemi'nde i‘tizâr ve isti‘tâf şiirlerini ele alıp değerlendireceğiz.

1. HİLAFET DÖNEMİ İ‘TİZÂR VE İSTİ‘TÂF ŞİİRLERİ

Endülüs'te Hilafet Dönemi henüz 23 yaşında iken yönetime gelen III. Abdurrahman[7] b. Muhammed (ö. 350/961) ile başlamıştır. Elli sene süren yönetimi[8] boyunca Endülüs, en parlak dönemini yaşamıştır. Endülüslüleri, yönetimi altında tek bir ümmet haline getirmiştir.[9] Endülüs'te kurulan Emevî Devleti'nin en büyük hükümdarı kabul edilen III. Abdurrahman 961/1554'te vefat edince yerine elli yaşındaki oğlu II. Hakem (ö. 366/976) geçmiştir.[10]

7 III. Abdurrahmân hakkında geniş bilgi için bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed İbnü'l-‘İzârî el-Merrâkeşî, *el-Beyânü'l-Muğrib fî Ahbâri'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, thk. G. S. Colin ve E. Levi-provençal, (Beyrut: Dâru's-Sekâfe, 1983), 2:165; Muhammed b. ‘Abdillah b. Ebî Bekr el-Kudâî‘ İbnü'l-Abbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, thk. Hüseyn Mu'nis, (Kahire: Dâru'l-Ma‘ârif, 1985), 1:113; Mehmet Özdemir, "Abdurrahman III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1:155; Ahmed Muhtâr el-‘İbâdî, *Fi't-târîhi'l-‘Abbâsî ve'l-Endelüsî*, (Beyrût: Dâru'n-Nahdati'l-‘Arabiyye, 1976), 377.

8 El-İbâdî, *Fi't-târîhi'l-‘Abbâsî ve'l-Endelüsî*, 377.

9 Cevdet er-Rikâbî, *Fi'l-Edebi'l-Endelüsî*, (Kahire: Dâru'l-Ma‘ârif, 1980), 19.

10 Mehmet Özdemir, "Endülüs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11:213.

II. Hakem öldükten sonra yerine henüz 12 yaşında olan oğlu II. Hişâm (ö. 403/1013) geçmiştir. Hacib[11] olan Ebû Âmir b. el-Mansûr (ö. 392/1002) ve iki oğlu Abdülmelik ve Abdurrahmân bu fırsatı değerlendirip iktidarda söz sahibi olmuşlardır. Böylece "Âmiriler Dönemi" veya "Haciplik Dönemi" olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır.[12]

Mansûr ve oğlu Abdülmelik dönemleri başarılı geçmiştir. Fakat 398/1008'de Abdülmelik'in kardeşi Abdurrahman hacib olunca; III. Abdurrahman tarafından kurulan düzen bozulmuştur. Abdurrahman'ın hırslı tutumu ve kendisini II. Hişâm'a veliaht olarak seçtirip bu hususu ülkenin her yanına duyurması, bu aileye kızgın olan Sakâlibe ile Emevî hanedanı taraftarlarını harekete geçirmiştir. Sayıları iyice artan Berberî askerlerin taşkınlıkları da Kurtuba halkını rahatsız etmiştir. Nihayetinde genel bir isyan çıkmıştır. Âmirîler ve devlet ricâlinin oturduğu Medinetü'z-Zâhire yağmalanmış ve Abdurrahman b. Ebû Âmir öldürülmüştür. Halife Hişâm ise kaybolmuştur. Endülüs tam bir karışıklık içerisine girmiştir. II. Hişâm'ın yerine II. Muhammed, Süleyman ve ardından da IV. Abdurrahmân tahta geçirilmiştir. Fakat bunlar karışıklığı önlemeyi başaramamıştır. 1016/1607 senesinde Şiî Hammudîler, Kurtuba'yı ve tahtı ele geçirmişlerdir. Fakat onlar da siyasî ve sosyal kargaşaya engel olamamışlardır. 1022/1613'de ise halk bu hanedanı Kurtuba'dan sürmüştür. Bu tarihten sonra yedi yıl Emevî hanedanının taht mücadeleleriyle geçmiştir. Bunun karşısında Kurtuba'nın önde gelenleri ve halk, halifeliği kaldırarak Emevî sülalesi mensuplarını sürgün etmiş ve yönetimi eşraftan oluşacak bir heyetin devralması noktasında birleşmişlerdir. Oluşan otorite boşluğu neticesinde Endülüs Emevî Devleti'nin yerine birçok devletçik kurulmuş ve "Mulûku't-Tavâif" denilen yeni bir dönem başlaması ile Hilafet Dönemi son bulmuştur.[13]

Endülüs şiirinin gelişmesinde önemli bir dönem olan Hilafet Dönemi'nde Endülüs'te kurulan Emevî Devleti emir ve halifelerinin, edip ve şairlere saray kapılarını sonuna kadar açmaları, bunlara edebiyat ve eğlence meclislerinde yer vermeleri ve zaman zaman da bu şairleri ödüllendirmeleri neticesinde

11 Endülüs'te devlet idaresinde Emir'den sonra gelen ikinci kişidir. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları-Kültür ve Medeniyet-* (Ankara: TDV Yayınları, 2016), 125.

12 Özdemir, "Endülüs", 11:213; Faruk Çiftçi, *Endülüs'te Hilafet Dönemi Edebi Çevresi*, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2002), 8.

13 Özdemir, "Endülüs", 11:213.

şiire büyük bir teveccüh oluşmuştur. Neticede birçok şair ve edip yetişmiş, şairler, dağıtılan ödüllerden pay alabilmek için saraya yakın olmuşlar, emir ve halifeleri methetmişlerdir. Hatta bu konuda aşırıya bile gitmişlerdir.

Bu dönemde yetişen şairlerin başında İbn Abdirabbih, Muhammed b. Hânî (362/933), İbn Derrâc el-Kastallî el-Endelüsî (421/1030), Ebû Âmir Ahmet b. Şüheyd, Ebû Ömer Yûsuf b. Harûn er-Ramâdî (ö. 403/1012) ve İbn Hazm el-Endelüsî gelir. Bunlar arasında İbn Abdirrabbih,[14] Abdurrahmân el-Evsat'ın en meşhur şairidir.[15] Bir şiirinde Abdurrahmân el-Evsat'ın dönemini şöyle vasıflandırmaktadır (Basît):

قَدْ أوْضَحَ اللهُ لِلإسْلامِ مِنْهَــــــاجَا   والنَّاسُ قَــــــدْ دَخَلُوا في الدِّينِ أفْوَاجَا

وَقد تزَيّنَــــتْ الدُّنيــــا لِسَاكِنِها   كأنَّـــما أُلبِسَـــتْ وَشْيــــاً ودِيباجَا

مَــاتَ النِفاقُ وأعْطَى الكُفرُ ذِمَّتَهُ   وذَلَّـــتِ الخَيْلُ إلجَامــــاً وإسْـــرَاجَا

إنَّ الـخِـلافةَ لَنْ ترْضَى وَلا رُضِيَت   حتَّى عَقَدَتْ لَهَا في رأسِــــــكَ التَّاجا

"Allah İslam için bir yol gösterdi ve insanlar bölük bölük dine girdi.

Dünya sanki nakışlanmış ve ipekten elbise giydirilmiş gibi sakinlerine süslendi.

Nifak yok oldu, ehli zimmet vergilerini ödedi ve atlar gem ve eğer vurulmaktan zayıf düştü.

Hilafet makamı, tacı senin başına giydirilmedikçe memnun olmadı ve asla olmayacaktır."[16]

Endülüs'ün en meşhur şairlerinden kabul edilen Muhammed İbn Hânî[17] de bu dönemde yetişen şairler arasındadır. Bu şair hakkında Lisânuddîn

---

14 Tam adı Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. ʻAbdirabbih b. Habîb el-Kurtubî el-Endelüsî'dir. El-*ʻİkdü'l-ferîd* adlı eseriyle bilinen meşhur Endülüslü âlim ve şairdir. Geniş bilgi için bkz. Şihâbuddîn Ebî ʻAbdullah el-Yakût el-Hemevî, *Muʻcemu'l-udebâ*, thk. İhsân Abbâs, (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1993), 1:463-468; Mustafa Muhammed eş-Şekʻa, "İbn ʻAbdirrabbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19:281-283.

15 ʻAbdulazîz ʻAtîk, *el-Edebü'l-ʻArabî fi'l-Endelüs*, (Beyrût: Dâru'n-Nahdati'l-ʻArabiyye, 1976), 80.

16 Ebû ʻÖmer Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed İbn ʻAbdirabbih el-Endelüsî, *el-ʻİkdu'l-ferîd*, nşr. Dâru'l-Kutübi'l-ʻİlmiyye, (Beyrut: Dâru'l-Kutübi'l-ʻİlmiyye, 1983), 5:240; İbnü'l-ʻİzârî, *el-Beyânü'l-Muğrib*, 2:224.

17 Tam adı Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Hânî el-Mağribî el-Endelüsî'dir. İbn Hânî'nin çağdaşı olan şair, kaynaklarda Endülüs'ün ve Mağrib'te yetişen şairlerin en büyüklerinden biri kabul edilir.

İbnü'l-Hatîb şöyle demiştir: *"İbn Hânî büyük şairlerdendir. İlminin yanında şiir konusunda onun yerini kimse alamaz ve ona yetişemez"*[18] İbn Hânî, Endülüs'e gelmeden önce doğuda ve batıda yayılmacı politika izleyen Fâtımî Devleti'ni güçlü şiirleriyle savunmuş ve propagandasını yapmıştır. Fatimî'ler için yazdığı bir methiye şöyle başlamıştır (Tavîl):

تَقُولُ بَنو العَبَاسِ هَلْ فُتِحَتْ مِصْرُ فَقُلْ لِبَنِي العَبَّاسِ قَدْ قُضِي الأَمْـــرُ

وَقد أَوْفدَتْ مِصْرُ إليـــــهِ وُفُودَهَا وَزِيدَ عَلى المَعْقُودِ مِنْ جِسْرِهَا جِسْرُ

فَمَا جَاءَ هَذَا اليومُ إلاَّ وَقَـدْ غَدَتْ وأَيْدِيكُمْ مِنْهَا ومِـــنْ غَيرِها صِـــــفْرُ

فَـــلَا تُكْثِرُوا ذمَّ الزمَانِ الَّذِي خَلَا فذلِكَ عـــصْرٌ قَدْ تَقضَّى وذَا عَصْـــرُ

أَفي الـجَيْشِ كنتُمْ تـــمْترُونَ رُوَيْدكُم فَـهَذَا القَنَا العَرّاصُ والـجَحْفَلُ الـمـجْرُ

وَقـــــد أَشْرَقَتْ خَيْلُ الإِلهِ طَوَالِعًا عَلَى الدِّينِ والدُّنيا كَمَا طَلَعَ الفجْـــرُ

"Beni Abbas, 'Mısır fethedildi mi?' diye soruyor. Beni Abbas'a de ki: 'O iş tamamlandı.'

Mısır ona elçilerini göndermiş ve kurduğu ilişki köprülerine birisini daha eklemiştir.

Bugün geldi geçti. Mısır ve diğer ülkelerden elinizde bir şey kalmadı.

Artık geçen zamanı fazla kötülemeyin. O, bir devirdi, geçti. Bu ise bir başka devirdir.

Ordu hakkında mı şüphe ediyorsunuz? Yavaş olun bakalım, işte size esnek mızraklar ve muhteşem ordu.

Allah'ın ordusu, gün doğuşu gibi din ve dünya üzerine doğup parladı."[19]

Hilafet Dönemi'nde i'tizâr ve isti'tâf şiirine gelince; kendisine atılan bir iftiradan, karıştığı siyasî olaylardan, yaptığı ahlaksızlıktan (mucûniyyât) ve

Ayrıca "Mağrib'in Mütenebbîsi" olarak da bilinir. Geniş bilgi için bkz. Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed 'Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, nşr. Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, (b.y.: 2002), 7:130; Hannâ el-Fâhûrî, *el-Mûciz fi'l-Edebi'l-'arabî ve târîhihi –el-Edebü fi'l-Endelüs ve'l-Mağrib-* (Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.), 3:203; M. Faruk Toprak, "İbn Hânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20:28.

18 Ahmed Emîn, *Zuhru'l-İslâm*, (Kahire: Müessesetü'l-Hindâvî, 2012), 572.

19 *Dîvânu İbn Hânî*, nşr. Dâru Beyrût, (Beyrut: Dâru Beyrût, 1980), 131; 'Abdulmelik b. Hüseyn b. 'Abdulmelik el-'İsâmî el-Mekkî, *Sımtu'n-nucûmi'l-avâlî fî enbâi'l-evâil ve't-tevâlî*, thk. 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd ve 'Alî Muhammed Mu'avved, (Beyrut: Dâru'l-Kutübi'l-'İlmiyye, 1998), 3:550-551.

din hakkında aşırı söylemler (zındıklık) suçlamasından hapse düşmüş şairlerin sayısı azımsanamayacak kadar çoktur. Özellikle "Hâciblik Dönemi" denilen Âmiriler'in yönetimde söz sahibi oldukları dönemde hapse düşen birçok şair olduğu görülür. Bu şairler içine düştükleri bu zor durumdan kurtulmak için birçok özür ve merhamet dileme şiiri yazmışlardır. Ancak bazı şairlerin yazdıkları kasidelerin sadece bir kısmına ulaşılabilmektedir. Bu dönem şairlerinden özür ve merhamet dileyenlerin hepsini ele almamız mümkün değildir. Adı öne çıkan bazı şairler şunlardır: Ca'fer el-Mushafî (ö. 372/983), Muhammed b. Mes'ûd el-Beccânî (ö. 380/991), Abdullah b. Abdulazîz er-Rabâdî (ö. 393/1003), Ebû Mervân el-Cezîrî (ö. 394/1004), Ebû Ömer Yûsuf b. Harûn er-Ramâdî (ö. 403/1013), İbn Şüheyd (ö. 426/1035) ve İbn Hazm. Şimdi bu şairleri ve i'tizâr ve isti'tâf şiirlerini ele alalım.

1.1. Ca'fer el-Mushafî (ö. 372/983)

"Âmiriler" veya "Haciplik" denilen dönemde siyasî entrikaların çok olmasından dolayı i'tizâr ve isti'tâf şiiri söyleyen şairlerin sayısı hayli fazladır. Nitekim bu dönemde bu tarz şiirle tanınan en meşhur kişi, Ebû Âmir b. Muhammed el-Mansûr'un veziri olan Ca'fer el-Mushafî'dir.[20] Mushafî, önce vezirlik ve sonra da hâciblik görevine getirilmiştir. Ancak bu durum Ebû Âmir b. Muhammed el-Mansûr'un hoşuna gitmemiş ve onun sarayda daha da güçlenmesini engellemeye çalışmıştır. Mushafî'yi hedeflerine ulaşmada bir engel olarak gören el-Mansûr, bir an önce ondan kurtulmaya çalışmıştır. Mushafî'yi sevmeyen birçok kimse özellikle de bazı vezirler, komutanlar ve toplumun ileri gelenleri Mansûr'a icabet etmişler ve Mushafî'yi yok etme konusunda el-Mansûr'un işini kolaylaştırmışlardır. Mansûr, işbirliği yaptığı kimselerle birlikte Mushafî'nin hâciblik makamını elinden almayı başarmıştır. Bununla birlikte onu hapse attırmış ve ölene kadar da çıkmasına müsaade etmemiştir.[21]

20 Tam adı Ebü'l-Hasan Ca'fer b. 'Osmân b. Nasr b. Fevz b. 'Abdullah'tır. III. Abdurrahman zamanında edebiyatçı olan bu şair, III. Abdurrahman'ın vefatından sonra II. Hakem zamanında önce vezir sonra hâciplik görevine getirilmiştir. Geniş bilgi için bkz. Ebû Nasr Feth b. Muhammed b. 'Ubeydullah Feth b. Hâkân Kaysî, *Matmahü'l-enfüs ve mesrahü't-teennüs fî melâhi ehli'l-Endelüs*, thk. Muhammed 'Alî Şevâbike, (Beyrut: Dâru 'Ammâr, 1983), 153-166; Muhammed b. 'Abdillah b. Ebî Bekr el-Kudâî' İbnü'l-Abbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, thk. Hüseyn Mu'nis, (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1985), 1:257-258; Fâdıl Fethî Muhammed Vâlî, *el-Fiten ve'n-nekâbâtu'l-hâssetu ve eseruhâ fî'ş-şi'ri'l-Endelüsî*, (b.y.: Dâru'l-Endelüsî, 1992), 77.

21 Bkz. Muhammed Vâlî, *el-Fiten ve'n-nekâbâtu'l-hâssetu*, 78.

Mushafî'nin başına gelen bu musibet, onu tepe taklak etmiş ve toplumdaki bütün saygınlığını kaybetmiştir. Zenginlik ve bolluk içinde yaşarken sarayını ve malını kaybederek fakir bir kimse olmuştur. Hiçbir şeyi kalmayan Mushafî, insanların nazarında asil ve gösterişli biri iken hırsız ve dolandırıcı konumuna düşmüştür.[22] Bu düştüğü durumu şöyle dile getirmiştir (Kâmil):

لَا تأمَنَنَّ مِــــنْ الزَّمَانِ تقَلُّباً   إِنَّ الزَّمَانَ بـــــــأَهْلِهِ يتَقَلَّبُ

وَلَقَدْ أَرَانِي وَاللُـــيُوثُ تخَافُنِي   فَأَخَافَنِي مِـــنْ بَعْدِ ذَاكَ الثَّعْلَبُ

حَسْبُ الْكَرِيمِ مَـذَلَّةً ونَقِيصَةً   أَلا يَــــــــزَالُ إِلَى لَئِيمٍ يَطْلُبُ

وَإِذا أَتَتْ أُعْجُوبَةٌ فَاصْبِرْ لَــهَا   فَالدَهْرُ يَأْتِي بعْدَ مَا هُــوَ أعْجَبُ

"Sürekli değişen zamana asla güvenme çünkü zaman yaşayanları baş aşağı eder.

Bir zamanlar aslanların benden korktuğunu görürdüm, ama şimdi tilki bile beni korkutmaktadır.

Asil kimseye, aşağılık birinden durmadan iyilik talep etmesi, mezellet ve ayıp olarak yeter.

Şaşılacak bir şey geldiği zaman ona sabır göster, zira zaman ondan daha çok şaşırtan bir şey getirir."[23]

Çok iyi bir şair olan el-Mushafî, yazdığı etkili i'tizâr ve isti'tâf şiirleri ile el-Mansûr'un kendisi hakkındaki kanaatini değiştirmeye çalışmış ise de bu konuda pek başarılı olamamıştır. Bu şiirlerin birinde şair özür ve merhamet dilerken şöyle demiştir (Basît):

هَبْنِي أَسَــــأْتُ فَـــأَيْنَ العَفْوُ وَالكَرَمُ   إِذْ قَادَنِي نَحْوَكَ الإِذْعَانُ وَالنَّـدَمُ

يَا خَيرُ مَنْ مُـــــدَّتْ الأَيْدِي إِلَيْهِ أمَـا   تَرْثِي لِشيْخٍ نَعَاهُ عِنْـــدَك الْقَلَمُ

بَالَغْتَ فيِ السُّخْطِ فَاصْفَحْ صَفْحَ مُقْتَدِرٍ   إنّ الـمُلُوكَ إذَا مَا اسْتُرْحِمُوا رَحِمُوا

22 Muhammed Vâlî, *el-Fiten ve'n-nekâbâtu'l-hâssetu*, 78.

23 İbnü'l-'İzârî, *a.g.e.*, II/272; Ebü'l-Hasen Alî eş-Şenterînî İbn Bessâm, *ez-Zehîra fi mehâsini ehli'l-Cezîra*, thk. Salim Mustafa el-Bedrî, (Beyrut: Dâru'l-Kutübi'l-'İlmiyye, ts.) 7:69; İbnü'l-Abbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 1:267; Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed el-Makkarî el-Tilmesânî, *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'l-ratîb*, thk. İhsan Abbâs, (Beyrût: Dâru Sâdır, 1968), 1:421-422.

“Tut ki, hata işledim. Pişmanlık ve boyun eğme beni sana sürükleyip getirmişken nerede senin affın ve keremin?!

Ey kendisine el uzatılanların en hayırlısı, yanında kalemin sana ölümünü haber verdiği ihtiyara ağıt yakmaz mısın?

Kızgınlıkta çok aşırı davrandın. Güçlülerin affedişiyle affet. Şüphesiz melikler, merhamet etmeleri istendiğinde merhamet ederler.”[24]

Buna karşılık Mansûr, Abdulmelik el-Cezerî’nin (ö. 394/1003) şu beyitlerini okuyarak cevap vermiştir (Basît):

الآنَ يَا جَـــــاهِلاً زلَّتْ بِكَ القَـدَمُ   تَبغِي التَّكَرُّمَ لَمَّا فَـــاتَكَ الكَرَمُ
أغرَيتَ بِي مَلِكاً لَـــــــوْلا تَثَبُّتُهُ   مَـــــا جَازَ عِندَهُ نُطْقٌ وَلَا كَلِمُ
نَفسِي إذا سَخِطَت لَيْسَتْ بِرَاضِيةٍ   وَلـوْ تَشَفَّعَ فِيكَ العَـرَبُ والعَجَمُ

“Ey cahil! Şimdi ayağın kaydı ve saygınlığını kaybedince saygı istiyorsun.

Bir kralı (el-Hişam’ı) bana karşı kışkırttın. Eğer o, gerçeği araştırıp öğrenmese idi, onun yanında konuşarak derdini anlatmak mümkün olmazdı.

Beni bir kere kızdırmaya gör. Arap, Acem herkes senin için şefaat etse bile nefsim affetmeye razı olmaz.”[25]

Bu beyitlerden sonra şair, el-Mansûr’un kalbini tekrar yumuşatmak için harekete geçmiş, bahsi geçen kaynaklarda kendisine ait olduğu rivayet edilen şu beyitleri söylemiştir (Mütekârib):

عَفَا اللهُ عَنْـــــكَ ألا رَحْمَةٌ   تَجُودُ بعَفْوِكَ أَنْ أُبْـــــعَدَا
لَئِنْ جَلَّ ذَنْبٌ وَلَمْ أعتَمِدْهُ   فَأنْتَ أجَـلُّ وأعْـــلَى يَـدَا
ألَمْ تَرَ عَبْداً عَـــدَا طَوْرَهُ   ومَوْلًي عَـفَا ورَشِيدًا هَــدَى
ومُفسِدَ أمـــــرٍ تَلافَيْتَهُ   فَعَادَ فَأصْلَحَ مـَــا أفسَـدَا
أقِلْنِي أقَالَكَ مَـــنْ لَمْ يَزَلْ   يَقِيكَ ويَصْرِفُ عَنْكَ الرَّدَى

24 İbnü’l-‘İzârî, *el-Beyânü’l-Muğrib*, 1:121; İbn Bessâm, *ez-Zehîra fi mehâsini ehli’l-Cezîra*, 7:69; İbnü’l-Abbâr, *el-Hulletü’s-siyerâ*, 1:26٥; el-Makkarî, *Nefhu’t-tîb*, 1:٦٠١.

25 İbnü’l-‘İzârî, *el-Beyânü’l-Muğrib*, 2:286; İbn Bessâm, *ez-Zehîra fi mehâsini ehli’l-Cezîra*, 7:69; İbnü’l-Abbâr, *el-Hulletü’s-siyerâ*, 1:267; el-Makkarî, *Nefhu’t-tîb*, 1:408.

"Allah sana merhamet etsin. Uzak düşürüldüm diye affına sığınan birine rahmet yok mu?

Kasten işlemediğim büyük bir günah varsa da şüphesiz sen affı umulan büyük bir kimsesin.

Davranışında haddini aşan bir köleyi, affeden bir efendiyi ve doğru yolu gösteren bir mürşidi görmedin mi?

İşinde yanlış yapan birinin hatasını telafi ettin; o da yaptığı yanlışları düzeltti ve artık yanlış yapmadı.

Beni affet! Ezeli olan seni affetsin, korusun ve senden ölümü uzaklaştırsın."[26]

Ancak bu çabalarına rağmen Mansûr, Ca'fer el-Mushafî'yi bağışlamamış, hatta elleri bağlı olmasına rağmen ona güvenmemiş ve başındaki bekçi sayısını arttırıp işkence edilmesini sağlamıştır. Kaçmasından endişe ederek gittiği gazvelere elleri bağlı olarak deve sırtında onu da götürmüştür. Bunları gören şair artık kaderine razı gelmiş ve kendisinin hapiste öleceğine kanaat getirmiştir. Nihayet ölene kadar da hapiste kalmıştır.[27]

1.2. Muhammed b. Mes'ûd el-Beccânî (ö. 380/991)

Bu dönemde özür ve merhamet dileyen bir diğer şair Muhammed b. Mes'ûd el-Beccânî'dir.[28] Beccânî güzel gazelleri ve şakacı üslubu ile bilinen bir şairdir.[29] Alaycı bir tarzı olması, onun çok hata yapmasına sebep olmuş ve netice de insanlar, onu, dini ile dalga geçen, dininden gafil biri olmakla

26 Bu beyitler Abbâsî Dönemi'nde i'tizâr ve isti'tâf şiiri yazan 'Alî b. Cehm'e de nispet edilir. Bkz. Ebû Muhammed 'Abdullah b. Muslim İbn Kuteybe, *'Uyûnu'l-ahbâr*, nşr. Dâru'l-Kutübi'l-'İlmiyye, (Beyrût: Dâru'l-Kutübi'l-'İlmiyye, 1997), 1:176; Muhammed b. Abdillah b. Ebî Bekr el-Kudâî' İbnü'l-Abbâr, *İ'tâbu'l-küttâb*, thk. Sâlih el-Eşter, (Dimeşk: Matba'âtu Mecmau'l-Liğati'l-'Arabiyye, 1961), 95. Ancak bazı kaynaklarda ilk beyitte yer alan (رَحمَةٌ) kelimesi ile olan varyantı el-Mushafî'nin, el-Mansûr'a yazdığı i'tizâr ve isti'tâf şiiri olarak geçmektedir. Bkz. İbnü'l-'İzârî, *el-Beyânü'l-Muğrib*, 2:268; el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 1:595; İhsân 'Abbâs, *Târîhu Edebi'l-Endelüsî –'asru siyâdeti Kurtuba-*, (Beyrût: Dâru's-Sekâfe, 1960), 80; Muhammed Vâlî, *el-Fiten ve'n-nekâbâtu'l-hâssetu*, 81.

27 Bkz. Muhammed Vâlî, *Fiten ve'n-nekâbâtu'l-hâssetu*, 81-83.

28 Tam adı Ebû 'Abdullah Muhammed b. Mes'ûd el-Gassânî el-Beccânî'dir. Ebû 'Âmir el-Mansûr zamanında Kurtuba'ya gelen şairlerdendir. Meşhur şairlerden olmasına rağmen şiirlerinin birçoğu kayıptır. Geniş bilgi için bkz. Muhammed b. Futûh el-Humeydî, *Cevzetü'l-muktebes fî zikri vulâti'l-Endelüs*, (Kahire: Dâru'l-Mısriyye li'te'lîf ve'n-Neşr, 1966), 92; Ebü'l-Hasan 'Alî b. Mûsâ İbn Sa'îd el-Mağribî, *el-Muğrib fi hule'l-Mağrib*, thk. Şevkî Dayf, (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 1955), 2:192; Muhammed Vâlî, *Fiten ve'n-nekâbâtu'l-hâssetu,* ٩٩.

29 El-Humeydî, *Cevzetü'l-muktebes*, 92.

yani zındıklık ile suçlamışlardır. O dönemde birini bu şekilde suçlamak çok kolaydı. Hatta bundan önce Ebû Âmir b. el-Mansûr, ilme ve felsefeye meylettiğinden dolayı zındıklık ile suçlanmıştı. Mansûr, bu suçlamayı kendisinden def etmek için bütün felsefe kitaplarını yakmış ve filozoflarla mücadele etmiştir. Bu şekilde suçlamalara maruz kalanlara karşı sert olmuş ve onları hapsettirmiştir. Hapsettirdiklerinden biri de şair Beccânî idi. et-Talîk el-Mervânî (ö. ٤٠٠/1010) ile birlikte hapsedilen şair, hapiste uzun bir süre kalmıştır.[30] Şair olan et-Talîk, el-Mansûr tarafından hapse atılıp tekrar serbest bırakılınca "et-Talîk" lakabını almıştı.[31] Talîk, yakışıklı biriydi. Bundan dolayı şair Baccânî onun için gazeller yazmış ve hapiste onunla geçirdiği vakitten dolayı memnuniyetini dile getirmiştir.[32]

Beccânî, hapiste yazdığı şiirlerde hapis hayatının zorluğundan, sevgiliye ve ailesine olan özleminden, zamanın getirdiği sıkıntılardan, hürriyetten ve serbest bırakılmadan pek bahsetmemiştir. Ancak şair, et-Talîk tahliye olup da hapiste kendisini yalnız bırakınca onun gibi bir dost bulamadığı konusunda şikâyetçi olmuştur. Hapis hayatı iyice ağır gelmeye başlayınca da Mansûr'a kendini müdafaa eden, kendisine atılan zındıklık suçlamasını reddeden ve merhamet dileyen şu beyitleri yazmıştır (Serî'):

دَعَوْتُ لَماَّ عِيلَ صَبْرِي فَـــــــهَلْ   يَسْمَعُ دَعْوَايَ المَلِيكُ الحَلِيمْ

مَـــــوْلاَيَ مَـــــــوْلاَيَ أَلَا عَطْفَةٌ   تَذْهَبُ عَنّي بِالعَذَابِ الأَلِيـــمْ

إن كُنْـــــتُ أَضْمَرْتُ الذِّي زَخْرَفُوا   عَنّي فَدَعْنِي لِلقَدِيرِ الرَحِيــــــمْ

فَعِنْدَهُ نزَّاعَةٌ لِلشّـــــــــــــــوَى   وَعِنْـــدَهُ الفِرْدَوْسُ ذَاتُ النَّعِيمْ

"Sabrım tükenince seslendim, benim çağrımı hoşgörülü hükümdar duyar mı acaba?
Efendim efendim! Elim azabı, benden giderecek bir merhamet yok mu?
Eğer benim hakkımda söyledikleri yalanları gizliyorsam, beni Rahîm ve Kadîr olana bırak.
Çünkü O'nun katında deriyi soyan (bir cehennem) ve nimetleri bol olan Firdevs cenneti vardır."[33]

30 Muhammed Vâlî, *Fiten ve'n-nekâbâtu'l-hâssetu*, 100.

31 Bkz. İbnü'l-Abbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 1:220-221.

32 Bkz. el-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 3:388.

33 El-Makkarî, *Nefhu't-tîb*, 3:389.

Bu beyitlerde şair öncelikle hapis hayatından dolayı sabrının kalmadığını dile getirmiştir. Daha sonraki beyitlerde hakkında söylenenler doğru ise, hesabının, hiçbir şeyin yanında zayi olmadığı Allah'a bırakılmasını istemiştir. Çünkü Allah katında suçlular, mükâfat ve cezadan neyi hak etti iseler onu bulurlar. El-Beccânî, et-Talîk'in çıkışından sonra bir müddet daha hapiste kalmış ve serbest bırakılmıştır.[34]

1.3. Abdullah b. Abdulazîz er-Rabâdî (ö. 393/1003)

Bu dönemde i'tizâr ve isti'tâf şiiri yazan bir diğer şair Abdullah b. Abdulazîz'dir.[35] Bu şair, Ebû Âmir b. Muhammed el-Mansûr'un oğlu ile birlikte babasına karşı ayaklanmış ve başarısız olmuştur. Daha sonra el-Mansûr'un oğlu ile birlikte Rumlar'a sığınmış ancak Mansûr, Rum'lara karşı zafer elde edince teslim olmak zorunda kalmıştır. Oğlunu öldüren el-Mansûr, şair Abdullah b. Abdulazîz'i de Matbak'ta[36] hapse attırmıştır.[37] Hapse düştükten sonra el-Mansûr'dan, firar ettiğinden dolayı özür dileyen, suçunu itiraf eden ve kendisini affetmesi için merhamet dilediği bir kaside yazmıştır. Bu kasidesinde ilk olarak niçin firar ettiğini, insanların kendisi hakkındaki düşüncesini bildiğini ancak Mansûr'un affetmesinin, Allah'ın razı olacağı bir fiil olduğunu ifade ederek şöyle demiştir (Tavîl):

فَرَرْتُ فَلَمْ يُغْنِ الْفِرَارُ، وَمَنْ يَكُنْ   مَعَ اللهِ لَا يُعْجِزُهُ فِي الأَرْضِ هَارِبُ
وَوَاللّٰهِ مَا كَانَ الْفِرَارُ لِحَالَةٍ   سِوَى حَذَرِ الْمَوْتِ الَّذِي أَنَا رَاهِبُ
وَأَجْمَعَ كُلُّ النَّاسِ أَنَّكَ قَاتِلِي   وَرُبَّتَ ظَنٍّ رَبُّهُ فِيهِ كَاذِبُ
وَمَا هُوَ إِلَّا الإِنْتِقَامُ فَتَشْتَفِي   وَتَرْكُكَ مِنْهُ وَاجِبًا لَكَ وَاجِبُ
وَإِلَّا فَعَفْوٌ يَرْتَضِي اللهُ فِعْلَهُ   وَيَجْزِيكَ مِنْهُ فَوْقَ مَا أَنْتَ طَالِبُ

34 İbn Sa'îd el-Mağribî, *el-Muğrib*, 2:192.

35 Tam adı 'Abdullah b. 'Abdulazîz b. Ümeyye b. el-Hakem er-Rabadî'dir. Benî Ümeyye emirlerindendir. Halife Hişâm zamanında Tuleytula valiliği yapmıştır. Bkz. İbnü'l-Abbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 1:215-216.

36 Kaynaklardan anlaşılan Matbak, Endülüs'te bir bölgenin adı olup bu bölgede bir hapishaneye verilen isim olmuştur. Bkz. Ebû 'Abdullah Muhammed b. el-Hasan el-Kettânî el-Tabîb, *Kitâbu't-teşbîhât min eş'ari ehli'l-Endelüs*, thk. İhsân 'Abbâs, (Beyrut: Dâru'ş-Şurûk, 1981), 150, 274-311; İbn Bessâm, *ez-Zehîra fi mehâsini ehli'l-Cezîra* 7:47-68, 151; Ebü'l-Kâsım 'Alî b. el-Hasan Hibetüllah İbn 'Asâkır, *Târîhü Dimeşk*, thk. 'Amr b. Gürâme el-'Umrî, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1995) 17:259.

37 İbnü'l-Abbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 1:٢١٨.

> "Firar ettim, ancak firar bir fayda vermedi. Her kim Allah ile olursa, yeryüzünde kaçan hiç kimse onu aciz bırakamaz.
>
> Vallahi firar etmem ürktüğüm ölüm korkusundan başka bir durum için değildi.
>
> Bütün insanlar, senin beni öldüreceğin konusunda ittifak ettiler. Ancak nice zanlar vardır ki sahipleri yalancıdır.
>
> Sen sadece intikam alarak rahatlamak istiyorsun, ancak bunu terk etmen sana vaciptir.
>
> Ancak affetmek Allah'ın razı olduğu bir fiildir ve bundan dolayı Allah istediğinden daha fazlası ile seni ödüllendirir."[38]

Daha sonra Mansûr'u methetmeye geçen şair onun himmetinin bol olduğunu, herkese istediğini verdiğini ve cömertlikte kimsenin onu geçemeyeceğini şu beyitlerle dile getirmiştir (Tavîl):

وَلَا نَفْسَ إِلَّا دُونَ نَفْسِـــــــكَ فَلْيَكُنْ   عَلَى قَدْرِهَا قَدَرُ الَّذِي أَنْتَ وَاهِـــبُ

فَمَا خَابَ مِنْ جَدْوَاكَ مُذْ كُنْتَ سَائِلاً   وَلَا رُدَّ دُونَ المُبْتَغَى عَنْـــكَ رَاغِبُ

وَقَدْ مَنَحَتْ كَفَّاكَ مَـــا يُعْجِزُ الوَرَى   وَعَمَّتْ عُمُومَ الْغَيْثِ مِنْكَ الْمَوَاهِبُ

> "Senin gibi hiç kimse yoktur. Bundan dolayı kendi kıymetin ölçüsünde bağış yapmalısın.
>
> Dilenilen kişi olduğundan beri senin cömertliğinden kimse ümidini kesmedi ve senden talep eden herkes istediğini aldı.
>
> İnsanların vermekten aciz kaldığı şeyi ellerin bağışladı ve senden gelen yağmur gibi bağışlar herkesi kuşattı."[39]

Bundan sonra merhamet dilemeye geçen şair kendisinin gücüne sığındığı bir efendisinin olduğunu, musibetlerden kendisini kurtardığını ifade edip, yapmış olduğu hatadan dolayı affedilmesine işaret ederek şöyle demiştir (Tavîl):

38 İbnü'l-Abbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 1:٢١٨.

39 İbnü'l-Abbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 1:٢١9.

فَلَا أَنْفَكَّ لِي مَوْلًى أَلُوذُ بِعِزِّهِ فَيَصْرِفُ عَنِّي الْخَطْبَ وَالدَهْرُ عَاتِبُ

"Zaman sitemkâr iken hâlâ benden belayı defedecek, gücüne sığınmaya devam ettiğim bir efendim var."[40]

Rabâdî, Mansûr'a derdini anlatırken zekâsını ve maharetini en iyi şekilde kullanmıştır. Öyle ki öncelikle işlediği suçu kabul etmiş ve Mansûr'un önüne iki seçenek sunmuştur. Bunlardan ilki intikam almasıdır ki, intikamın onun hakkı olduğunu söylemiştir. İkinci seçenek ise Allah'ın razı olduğu ve karşılığında mükâfat verdiği bağışlama fiilidir. Bunları ustalıkla dile getirdikten sonra el-Mansûr'un gönlünü kazanmak için onu methetmeye başlamıştır. Bu medihte onun cömertliğini, bu konuda ondan daha üstün birisinin olmadığını ısrarla vurgulamıştır. Daha sonra son beyitte hâlâ kendisinin kabahatini bağışlayacak bir efendisinin olduğunu söyleyip merhamet dilemiştir.

Son olarak bu şairin Doğu (el-Meşrıku'l-Arabî) Edebiyatı'nı çok iyi bildiğini ve etkilendiğini söylemek mümkündür. Bunun en güzel delili Abbâsî Dönemi'nde Mu'tasım'a (ö. 227/842) i'tizâr ve isti'tâf şiiri yazan Temîm b. Cemîl el-Evsî'nin (ö. ?) şiiri ile Rabâdî'in şiirinin benzerlik göstermesidir. Temîm'in (وأَكْبَرُ ظَنِّي أَنَّكَ اليَوْمَ قَاتِلِي ... وَأيّ امْرِئٍ مِمَّا قَضَى اللهُ يُفْلِتُ) "*Büyük bir zanla biliyorum ki bugün beni öldüreceksin. Kim Allah'ın kaderinden kaçabilir ki?*" beyti ile Rabâdî'in (وَأجْمَعَ كُلّ النَّاس أَنَّك قَاتِلِي ... ورُبَّت ظَنٍّ ربُّهُ فِيهِ كَاذِبُ) "*Bütün insanlar, senin beni öldüreceğin konusunda ittifak etmiştir. Ancak nice zanlar vardır ki sahipleri yalancıdır*." beyti arasında fark yok denecek kadar azdır. Yine Rabâdî'in bu beyti ile Abbâsî Dönemi'nden Mütevekkil'in hapse attığı ve ölümle tehdit ettiği şair Muhammed b. el-Ba'îs'in (ö. ?)[41] (أَبَى النَّاسُ إِلَّا أَنَّكَ الْيَوْمَ قَاتِلِي ... إِمَام الْهُدَى وَالصَّفْحُ بِالْمَرْءِ أَجْمَلُ) "*İnsanlar bugün beni öldüreceğin konusunda ittifak etti. Doğru yolu gösteren imamın bir kişiye merhamet etmesi en güzelidir*" beytine benzerlik gösterir.[42]

---

40 İbnü'l-Abbâr, *el-Hulletü's-siyerâ*, 1:٢١9.

41 Geniş bilgi için bkz. Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr Ebû Ca'fer et-Taberî, *Târîhu't-Taberî – Târîhu'r-rusül ve'l-mulûk-*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm, (Kahire: Dâru'l-Mâ'ârif, ts.), 9:170; Ebû 'Alî Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb Miskeveyh, *Tecârubü'l-ümem teâkubü'l-himem*, thk. Ebü'l-Kâsım İmâmî, (Tahran: Dâru Serûş, 2000), 4:291-293; Ebü'l-Hasan 'İzzeddîn 'Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Muhammed Yûsuf ed-Dekkâk, (Beyrût: Dâru'l-Kutübi'l-'İlmiyye, 1987), 6:123.

42 İbn Miskeveyh, *Tecârubü'l-ümem*, 4:293; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 6:123.

1.4. Ebû Mervân el-Cezîrî (ö. 394/1004)

Birçok kez hapse düşmesiyle bilenen Hilafet Dönemi şairlerinden Ebû Mervân el-Cezîrî,[43] i'tizâr ve isti'tâf şiiri söyleyen bir diğer şairdir. Bu şair, Hâcib el-Mansûr zamanında birçok önemli göreve getirilmiştir. Mansûr'a karşı dik ve cüretkâr davranışlarından dolayı birçok kez hapse atılmıştır. Hapse düşme sebepleri arasında kendisini çok beğenmesi, el-Mansûr'un kendisinden vazgeçemeyeceğini düşünmesi ve kendini haddinden fazla önemli görmesini saymak mümkündür.[44]

İlk girdiği hapisten kurtulmak için Mansûr'a bir mektup ve şiir yazmıştır. Yazdığı mektupta niçin hapse düştüğünü açıklayıp yaptığı davranışlardan dolayı özür dilemiştir.[45] Bu mektupta özür ve merhamet dilemesine rağmen el-Mansûr tarafından affedilmemiştir. Cezîrî de bu mektubun fayda sağlamadığını görünce, Mansûr'un rızasını elde etmek için, ondan özür ve merhamet dilediği şiirler yazmıştır. Bir tanesinde şöyle demektedir (Serî'):

عَجِبْتُ مِنْ عَفْوِ أَبِي عَامِرٍ لاَ بُــــــدّ أن تَتْبَعَهُ مَنَّهُ

كَذَلِكَ اللهُ إِذَا مَا عَـــــــفَا عَنْ عَبْـــــدِهُ أَدْخَلَهُ الجَنَّة

"Ebû Amir'in affetmesine şaşırdım, affından sonra ihsan etmesi gerekir.

Tıpkı Allah'ın kulunu affettiğinde cennetine koyduğu gibi."[46]

Bu şiiri duyan Mansûr, sevinmiş, onu serbest bırakmış ve el koyduğu mallarını kendisine vermiştir. Ancak bir kez daha hapse atılan Cezîrî, yine Mansûr'dan merhamet dileyerek şöyle demiştir (Basît):

43 Tam adı Ebû Mervân 'Abdulmelik b. İdrîs el-Cezîrî'dir. 'Âmiriler Dönemi'nde vezirlik ve kâtiplik gibi önemli devlet işlerinde bulunmuş bir şairdir. Edeb ve sünnetle ilgili hapiste oğluna yazdığı meşhur bir kasidesi vardır. Geniş bilgi için bkz. el-*Kettânî*, *Kitâbu't-teşbîhât*, 299; el-Humeydî, *Cevzetü'l-muktebis*, 280; Mufaddal b. Muhammed b. Ya'lâ b. Sâlim ed-Dabbî, *el-Mufaddaliyyât*, thk. ve şrh., Ahmed Muhammed Şâkir-'Abdusselâm Muhammed Harûn, (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.), 374; İbn Sa'îd el-Mağribî, *el-Muğrib*, 1:321.

44 Bkz. İbnü'l-Abbâr, *İ'tâbu'l-küttâb*, 196.

45 Bu mektup için bkz. Ebü'l-Hasen Nûrüddîn 'Alî b. Mûsâ b. Muhammed b. 'Abdilmelik İbn Sa'îd el-Mağribî, *el-Muktetif min ezâhiri't-taraf*, nşr. (Kahire: Şirketü'l-Emel, 2005), 1:85-86.

46 İbn Bessâm, *ez-Zehîra fi mehâsini ehli'l-Cezîra,* 7:47; İbnü'l-Abbâr, *İ'tâbu'l-küttâb*, 196; İbn Sa'îd el-Mağribî, *el-Muğrib*, 1:321; el-Makkarî, *Nefhu't-Tîb*, 4:66.

قَـــالُوا جَفَاهُ ثَلاَثاً ثُـــــــــمَّ غَرّبَهُ   فَلَيْسَ يَــرْجُو لَدَيْهِ حَظْوَةً أَبَـــدَا

جَارُوا وَمَا عَدَلُوا فِي الْقَوْلِ بَلْ حَكَمُوا   عَلَى الْمَقَادِيرِ جَهْلاً لاَ هُدُوا رَشَـدَا

أَلَيْسَ يُوقِدُ نَـصْلَ السَّيْفِ ضَـــارِبُهُ   قَبْلَ الصِّقَالِ مِرَاراً جَـــمَّةً عَـــدَدَا

مَـــنْ لَمْ يَذُقْ طَعْمَ بُؤْسَاهُ وُشِدَّتِهَا   لَـــــمْ يَدْرِ لَذَّةَ نُعَمَاهُ وَلاَ وَجَـدَا

وَدُونَ هَذَا الَّذِي قَـــــــالُوهُ أَقْضِيَةٌ   لله فِي حُكْمِهِ لَـــــمْ يُؤْتِهَا أَحَـدَا

لاَ بُـــــــدَّ لِلقَدَرِ الْمَقْدُورِ مِنْ أَمَدٍ   يَلْقَاكَ فِيهِ عَــــلَى حَتْمٍ وَإِنْ بَعُـدَا

"Dediler ki: 'Ona üç kere cefa etti ve sonra sürgün etti.' Ondan asla bir şans daha umuyor değildir.

Zulmettiler, sözlerinde haksızlık yaptılar, adaletli davranmadılar, bilakis olması mukadder olan şeylerde cahilce hükmettiler. Allah onlara doğru yolu göstermesin.

Kılıcı döven kimse kılıcı birçok kez parlatmadan önce kılıcın demirini yakan değil midir?

Her kim zor zamanların acısını ve şiddetini tatmazsa nimetlerin lezzetini bulamaz ve de alamaz.

Bunun dışında onun hakkında söyledikleri şeylerde Allah'ın da hükümleri vardır. Allah hükmünü verir onu kimseye bırakmaz.

Zaman içinde uzak dahi olsa kesinlikle yazılmış olan kaderinle karşılaşırsın."[47]

Bu beyitlerde şair Mansûr'a sesini ulaştırmaya çalışmışsa da anlaşılan hapisten kurtulması için yeterli olmamıştır. Ancak bu beyitler, şairin el-Mansûr'un affına nail olacağına dair ümit var olduğunu gösterir.

Daha sonra şair hapiste iken 219 beyitten oluşan meşhur bir kaside yazmıştır. Bu kasidede öncelikle sabrının azalmasından, insanlardan uzak yaşamaktan şikâyet etmiştir. Daha sonra eşine olan özlemini, ondan uzak olmayı ve ona kavuşamamayı dile getirmiştir. Aynı şekilde çocuklarını tek tek sayıp onlara olan özlemini de kasidede ifade etmiştir. İlerleyen beyitlerde biraz hapis hayatının ürkütücülüğünden bahsettikten sonra tekrar eşine olan üzüntülerini dile getirmiştir. Bu beyitlerden bir kısmı şöyledir (Kâmil):

47 İbnü'l-Abbâr, *İ'tâbu'l-küttâb*, 194.

أَلْوَى بِـــــعَزْمِ تَجَلُّدِي وَتَصَبُّرِي   نَأيُ الْأَحِبَّة وَاعْتِيَـــــادُ تَذَكُّرِي

شَحَطَ المَـــزَارُ فَلَا مَزَارَ وَنَافَرَتْ   عَيْنِي الهُجُودَ فَلَا خَيَـــالٌ يَعْتَرِي

هـــــا إِنَّمَا أَلْقَى الحَبِيبَ تَوَهُّما   بِـضَمِير تِذْكَارِي وَعَينِ تَفَكُّـــرِي

أَبلِغْ (عُبَيدَ اللهِ) صِـــنْوَكَ أَنَّنِي   لِفِـــرَاقِهِ كَالسَّـــادِرِ المُتَحَيِّرِ

وَ(مُحَمَّداً) له دَرُّ مُـحَمَّدٍ زَهْـــرٌ   تَفَتَّحَ غِـــبَّ مُـــزنٍ مُـــمطِرِ

وَصَـغِيرَكُمْ (عَبْـــدُ العَزيزِ) فَإِنَّنِي   أَطْوِي لِفِرْقَتِهِ جَـــوًى لَمْ يَصْغُرِ

فِي رَأْسِ أَجْرَدَ شَاهِقٍ عَـالِي الذُّرَى   مَا بَعْدَه لمُوَحَّدٍ مِـــنْ مَعْمَرِ

يَأْوِي إِلَيْهِ كُـــلُّ أَعْـوَرَ نَاعِب   وَتَهَبّ فِيهِ كُـلُّ رِيـحٍ صَـــرْصَرِ

وَيَكَـادُ مَـــنْ يَـرْقَى إِلَيْهِ مَرَّةً   فِي عُمْــرِهِ يَشْكُو اِنْـقِطَاعَ الأَبْهَرِ

"Sevilenlerden uzak olmak ve devamlı (onları) hatırlamak sabretme ve dayanma gücümü aldı götürdü.

Ziyaret yeri uzaklaştı, mezar yok, gözlerim uyumayı bıraktı ve rüya görmez oldu.

İçimdeki hatıra ve düşünce aracılığıyla sevgili ile ancak hayalen görüşebiliyorum.

Kardeşin Ubeydullah'a, benim onun ayrılığı karşısında yolumu kaybettiğimi ve şaşkınlığımı ilet.

Oğlum Muhammed'e de –Hz. Muhammed'e ne kadar da benziyor- çiçeğin sağanak yağmurdan sonra açıldığını ilet.

Küçüğünüz Abdulazîz'e ondan ayrılığımdan dolayı azalmayan bir sevginin içimde katlandığını iletin.

Hiçbir şeyin yetişmediği gayet yüksek bir dağın zirvesinde ve o dağdan sonra insan için bir hayat yoktur.

Orası bütün tek gözlü kargaların yuvasıdır ve bütün şiddetli rüzgârlar orada eser.

Kim oraya ömründe bir kere dahi çıkarsa neredeyse şahdamarı kopacak hale gelir."[48]

48 Kasidenin tamamı için bkz. Hilâl Nâcî, *Kasîdetü Ebî Mervân el-Cezîrî fi'l-adâbı ve's-sünne*, (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 47-69.

Şairin bu kasidesi, en çok edep ve sünnetle ile ilgili oğluna verdiği nasihatlerle bilinir. Kasidenin büyük bir kısmında Lokman Hekim'in oğluna verdiği nasihatler gibi kendi oğluna ahlaki ve toplum değerlerini esas alan nasihatler vermiştir.[49]

Cezîrî kasidede hapis hayatının zorluklarından, ailesine olan özleminden ve oğluna olan nasihatlerinden bahsettikten sonra kendisi ve ailesi ile ilgili olan bu zor durumu Allah'a havale etmiş ve Allah'tan el-Mansûr'un kalbinin yumuşaması için merhamet dileyip şu son beyitleri söylemiştir (Kâmil):

وَاللهُ حَسْبُكُـــــــمْ وَحَسْبي أَنَّـــــهُ   حَسْبُ الـمُنِيبِ القَانِتِ الـمُستَغفِرِ

وَإِلَيهِ أُسْنِدُ أَمـــــــــــرَكُم وَكَفى بِهِ   سَنَداً لِـــــكُلِّ مُفَوِّضٍ مُستَقدِرِ

وعَسَى رِضَى الْمَنْصُورِ يُسْفِرُ وَجْهَهُ   فَيُدِيلَ مِــــنْ وَجْهِ الفِرَاقِ الأَغْبَرِ

"Allah bana ve size yeter, muhakkak ki O, tövbekâr, abid ve af dileyenlere yeter.

Sizlerin durumunu Allah'a havale ediyorum. Şüphesiz O, her işini kendisine bırakan kimse için yeter.

Umulur ki el-Mansûr'un rızası aydınlık yüzünü gösterir de bu tozlanmış ayrılığın yüzüne karşı üstün gelir."[50]

Kasidenin bu son beytini duyan Mansûr, Cezîrî'yi affetmiş ve kendisine ihsanda bulunmuştur.[51]

Son girdiği hapisten Mansûr tarafından çıkarılan Cezîrî, vezirlik görevine getirilmiştir. Mansûr ölene kadar bu görevde kalmış ancak el-Mansûr öldükten sonra yerine gelen oğlu el-Muzaffer, kendisine birtakım sebeplerden dolayı sinirlenmiş ve tekrar hapse atmıştır. Son kez hapse düşen Cezîrî orada ölene kadar kalmıştır.[52]

49 Bkz. Nâcî, *Kasîdetü Ebî Mervân el-Cezîrî*, 55-57.

50 Nâcî, *Kasîdetü Ebî Mervân el-Cezîrî*, 69.

51 İbnü'l-Abbâr, *İ'tâbu'l-küttâb*, 19٥.

52 Muhammed Vâlî, *Fiten ve'n-nekâbâtu'l-hâssetu*, 110.

1.5. İbn Şüheyd (ö. 426/1035)

"Fitne Dönemi" olarak da kabul edilen Hilafet Dönemi'nin sonlarında Endülüs'te siyasî karışıklık iyice artmış, bu karmaşık ortamda birçok emir, vezir ve devlet büyüğü öldürülmüş, hapsedilmiş veya sürgün edilmiştir. Bunlar arasında şairler de vardır. Bu şairlerden İbn Şüheyd,[53] gayri ciddi davranışlara sahip olması, dinî esasları önemsememesi, aşırı hür düşünceli olması, alaycı tavırları, keskin bir dile sahip olması ve insanları haksız yere eleştirmesi gibi sebeplerden dolayı maddî sıkıntılar çekmiş ve çevresindeki dost ve arkadaşlarını kaybetmiştir.[54] Nitekim bu davranışlardan dolayı hapse düşmüştür.[55]

Mustafa Aydın, *İbn Şüheyd ve Edebî Kişiliği* adlı doktora çalışmasında İbn Şüheyd'in neden ve kimin tarafından hapsedildiği hakkında kesin bir bilginin olmadığını söyleyerek, bu konuda kaynaklarda geçen malumatları aktardıktan sonra şöyle demiştir:

> "İbn Şüheyd'in kimin tarafından ve ne maksatla hapsedildiği konusunda elimizde kesin ve net bir bilgi olmamakla birlikte tarihi olaylardan ve hapiste bulunduğu dönemde söylediği şiirlerden Hammûdîler Dönemi'nde hapsedildiği kesinlik kazanmaktadır. Hapsedilme nedeni ise bizce siyasî değildir. Zira İbn Şüheyd'in tüm aşırılıklarına rağmen siyasî bakımdan aşırı bir görüşü yoktu. Daha önce de zikrettiğimiz gibi kanaatimizce İbn Şüheyd'in hapsedilmesine neden, onun döneminin sosyal ve kültürel ortamı ile zıtlık teşkil eden davranışları bu davranışları onun aleyhine çok iyi kullanmasını bilen, risalesinde[56] sıkça yerden yere vurduğu, düşmanlarıdır."[57]

İbn Şüheyd hapiste iken meşhur *Dâliyye Kasidesi*'ni yazmış ve bu kasidede Hammûdîlerin yöneticisi Mu'telî b. Hammûd'dan özür ve merhamet

53 Tam adı Ebû Âmir Ahmed b. ʻAbdilmelik b. Ahmed b. Şüheyd el-Eşcaʻî el-Kurtubî'dir. Hilafet Dönemi'nin en önemli şairlerindendir. Geniş bilgi için bkz. ʻÖmer Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-ʻArabî*, (Beyrut: Dâru'l-ʻİlmi li'l-Melâyîn, 1984), 4:454-461; Muhammed Zekeriyya Anânî, *Târîhü'l-Edebi'l-Endelüsî*, (İskenderiye: Dâru'l-Maʻrife, 1999), 87-96; Muhyiddîn Dîb, *Dîvânu İbn Şüheyd ve resâiluhu*, (Beyrut: Mektebetü'l-ʻAsriyye, 1997), 11-42; Mustafa Aydın, "İbn Şüheyd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20:382.

54 Aydın, "İbn Şüheyd", 20:382.

55 Bkz. Dîb, *Dîvânu İbn Şüheyd*, 31.

56 *Et-Tevâbiʻ ve Zevâbiʻ* adlı risalesi.

57 Mustafa Aydın, *İbn Şüheyd ve Edebî Kişiliği* (Doktora Tezi, Erzurum, 1992), 72.

dilemiştir. Bu kasidede şair kendisine atılan bu töhmetten kurtulmak için lafızda sınırı aşmadan güzel ifadelerle kendini aklamaya çalışmıştır. Kasidede özgürlüğe olan özleminden, ayrılık acısından ve hapis hayatının zorluğundan genel olarak bahsetmiştir. Ayrıca Mu'telî'yi bolca methetmiş kendisini de övmeyi ihmal etmemiştir. İçinde bulunduğu zindanı vasıf etmiş, hapis hayatı ve orada yaşayanlardan bahsetmiştir.[58] Bütün bu meselelerden bahsettikten sonra özür ve merhamet dileme kısmına geçen şair şöyle demiştir (Tavîl):

إِلَى المُعْتِلِي عَـــالَيْتُ هَمِّي طَالِبًا   لِـــــــكَرَّتِهِ إنَّ الكَرِيـــمَ يَعُودُ

حَنَانَيْكَ إنَّ المَاءَ قَـــدْ بَلَغَ الزُّبَى   وأنْحَتْ رَزَاياَ مَا لَـهُنّ عَـــــدِيدُ

ظَمِئْتُ إلى صَـــافِي الهَوَاءِ وَطَلْقِهِ   فَهَلْ ليَ يَوْماً في رِضَـــاكَ وُرُودُ

وَلِي حُرْمَةٌ حَاشَا لمثْلِكَ أن يُـرَى   مُضِيعاً لَـــهَا وَهُـوَ الْغَدَاةَ شَهِيدُ

"Mu'telî'den ikinci bir şans isteyerek sıkıntımı bildirdim. Çünkü cömert kimse affını tekrarlar.

Merhamet et! Su seviyesi yükseğe ulaştı (iş tahammül edilemez hale geldi) ve sayılamaz birçok musibet ortaya çıktı.

Açık ve temiz havayı özledim, senin rızana kavuşacağım gün gelecek mi?

Senin gibilerde kaybolmasını asla düşünmediğim bir hürmetim var. Çünkü o sabah namazına şahit oluyor (kılıyor)."[59]

İbn Şüheyd, i'tizâr ve isti'tâf kasidesinde Mu'telî'den ikinci bir şans, yani kendisini affetmesini istemiştir. Kanaatimizce kendisine verilen vezirlik görevini birinci şans kabul ettiğinden böyle demiştir. Daha sonra Mu'telî'yi değişik ifadeler ve benzetmelerle metheden şair, başına gelen musibetlerin artık su gibi taşmak üzere olduğunu ifade etmiştir. Açık ve temiz havaya, yani özgürlüğe olan özlemini de ifade ettikten sonra bir insan olarak kendisinin öldürülmesinin doğru olmadığını söylemiştir. Hele ki sabah namazını kılan yani Allah'tan korkan birinin bunu yapmaması gerektiğine vurgu yaparak tekrar kendisine merhamet edilmesini temenni etmiştir.

58 Kaside için bkz. Dîvânu *İbn Şüheyd*, thk. Ya'kûb Zekî, (Kahire: Dâru'l-Kâtibi'l-'Arabî, ts.), 99; Dîb, *Dîvânu İbn Şüheyd*, 61.

59 İbnü'l-Abbâr, *İ'tâbu'l-küttâb*, 204; Dîb, *Dîvânu İbn Şüheyd*, 64.

Bu kasidesinden sonra Mu‘telî, İbn Şüheyd’i affetmiş ve serbest bırakmıştır.[60] Bu kaside ile daha önce geçen Cezîrî’nin özür ve merhamet dileme kasidesini karşılaştırdığımız zaman İbn Şüheyd’in kasidesinin beyit sayısının az olmasına rağmen Cezîrî’nin kasidesinde genel olarak ele alınan şikâyet, i‘tizâr, ağlama, medih ve isti‘tâf konularının tamamını ele aldığı görülür.

1.6. İbn Hazm El-Endelüsî (ö. 456/1064)

Bu makalede bazı şiirlerini incelediğimiz Hilafet Dönemi’nde özür ve merhamet dileyen son şair, İbn Hazm el-Endelüsî’dir. İbn Hazm Kurtuba’da Berberîler’in yönetimi ele geçirip evlerini yağmalaması ile Meriyye’ye göç etmiştir. Emevî Hilâfeti’nin yeniden kurulması için faaliyette bulunduğu iddiasıyla Meriyye Valisi tarafından tutuklanarak hapse atılmıştır. Birkaç ay gözaltında bulundurulduktan sonra da Hısnulkasr’a sürülmüştür.[61]

İbn Hazm, dönemin valisine özür ve merhamet dilediği bir kaside yazmıştır. Bu kaside de öncelikle sitem etmiş, daha sonra ailesi ve çocuklarından uzak olmaktan dolayı şikâyetçi olmuştur. Hapis hayatının kendisine verdiği sıkıntıları vasıf edip özür ve merhamet dileyerek kasidesini bitirmiştir. Özür ve merhamet dileği beyitlerinde şöyle demiştir (Basît):

بالحَاجِبِ المُرْتَجَى السَّامِي أَرُومَتُهُ   إلىَ هِلَالٍ الذي بِالسَعْدِ مَطْلَعَهُ
سَمَا إِلَى غَايَةٍ فِي المَجْدِ سَامِيَةٍ   فَنَالَ غَايَةَ مَا قَدْ كَانَ يُزْمِعُهُ
وَارْتَاحَ لِلعَزفِ وَالحَاجَاتُ يَسْأَلُهَا   فَغَصَّ بِالوَفْدِ وَالاَمَالُ مَصْنَعُهُ
نِعْمَ الشَّفِيعُ لِمَنْ ضَاقَتْ مَذَاهِبُهُ   لَدَى الخَلِيفَةِ أَسْمَى مَنْ يُشَفِّعُهُ
وَكُلُّ زَارِعِ خَيْرٍ عِنْدَ مُضْطَهَدٍ   فَسَوْفَ يَحْصُدُ مَا قَدْ كَانَ يَزْرَعُهُ

“Doğuşu mutluluk veren Hilâl’e kökü dayanan ve kendisinden merhamet umulan yüce Hâcib!

Şeref ve asalette en yüce makama yükseldin, ulaşmak istediğin gayeye ulaştın.

60 İbnü’l-Abbâr, *İ‘tâbu’l-küttâb*, s. 204.

61 Bkz. H. Yunus Apaydın, “İbn Hazm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20:40; Şahabettin Ergüven, *Arap Dili ve Edebiyatı Açısından İbn Hazm*, (Doktora Tezi, İstanbul, 2007), 63-66.

Onun avlusu dilenen ihtiyaç sahipleri ile doludur. Çünkü o, umudun bittiği yerdedir.

Halife ile yolları çatışan biri için o ne güzel şefaatçidir ve şefaat dilenilenlerin en yücesidir.

Mazluma yardım eden herkes daha sonra bu yardımın karşılığını alacaktır."[62]

Hapiste iken yazdığı bu şiirde İbn Hazm, bir yöneticiden özür ve merhamet dilemiştir. Bu beyitlerde hâcibin şefaatine sığınmıştır. Şiirde bahsedilen hâcib dönemin valisi veya valinin yanında çalışan biri olabilir. Bu beyitlerde hâcibten başka sığınacak bir kapısının olmadığını ve bu hâcibin şeref ve asalette zirve noktaya ulaştığını ifade etmiştir. Öyle ki bu hâcibin evi her zaman başka umudu kalmamış ihtiyaç sahibi insanlarla dolup taşmaktadır. İbn Hazm, özür ve merhamet dilediği beyitleri dile getirdiği kısımda açık ifadeler kullanmamıştır. Mesela Halife ile sıkıntısı olan biri için bu hâcibin şefaatinin çok önemli olduğunu söylemesi, aslında hâcibin merhametli biri olduğunu ve kendisini de affetmesini istediğine işarettir. Ayrıca mazlum ve mağdur kişilere yardım eden, onların başına gelen musibetleri bertaraf eden birinin Allah katında mükâfatını alacağını ifade etmesi de kendisinin affedilmesine işarettir.

SONUÇ

Endülüs Hilafet Dönemi'nde her alanda olduğu şiir alanındaki gelişmeye paralel olarak iʿtizâr ve istiʿtâf şiiri söyleyen şairlerin sayısında da bir artış olmuştur. Bu dönemde iʿtizâr ve istiʿtâf şiirinin çok olmasının sebepleri arasında siyasî rekabet, şiir ve şairlerin haddinden fazla önemsenmesi, hata yapan şairlerinin sayısının artması, şairlerin üst düzey mevkilere gelmeleriyle isyan etmeleri ve bu şairlerin rakiplerinin entrikaları gibi etmenler gelir. Nitekim herhangi bir sebeple hapse atılan ya da sürgün edilen şairler, iʿtizâr ve istiʿtâf şiirleri ile kendilerini affettirmeye çalışmışlardır.

Yukarıdaki iʿtizâr ve istiʿtâf şiirlerini ele aldığımız altı şair de yöneticileri muhatap alarak şiirlerini yazmıştır. Bunlardan Caʿfer el-Mushafî dışındaki şairlerin yazmış oldukları iʿtizâr ve istiʿtâf şiirleri netice vermiş ve serbest bırakılmışlardır. Kendini yazdığı şiirle affettirmeye çalışan şairler, özür ve

62 ʿAbbas, *Târîhu Edebi'l-Endelüsî –ʿasru siyâdeti Kurtuba-*, 333.

merhamet diledikleri kişileri şiirlerinde övmüşlerdir. Bu durum daha önce de ifade ettiğimiz gibi i'tizâr ve isti'tâf şiirlerinin yapısı gereğidir. Ayrıca şairlerin bu şiirlerde hapis hayatını vasıf ettikleri, saygın bir kimliğe sahipken zelil duruma düşmelerine sitem ettikleri görülür.

Son olarak şunu da belirtmeliyiz ki, Hilafet Dönemi'nde i'tizâr ve isti'tâf şiirlerinin dilinin gayet kolay ve anlaşılır olduğu görülür. Özür ve merhamet dileyen şairler, zor ve içinden çıkılmaz lafızlardan mümkün mertebe uzak durmaya çalışmışlardır.

KAYNAKÇA

ʻAbbâs, İhsân. *Târîhu Edebi'l-Endelüsî –ʻasru siyâdeti Kurtuba-*. Beyrût: Dâru's-Sekâfe, 1960.

Anânî, Muhammed Zekeriyya. *Târîhü'l-Edebi'l-Endelüsî*. İskenderiye: Dâru'l-Maʻrife. 1999.

Apaydın, H. Yunus. "İbn Hazm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20: 39-52. İstanbul: TDV Yayınları. 1999. ʻAtîk, ʻAbdulazîz. El-Edebü'l-ʻArabî fi'l-Endelüs. Beyrût: Dâru'n-Nahdati'l-ʻArabiyye. 1976.

Aydın, Mustafa. "İbn Şüheyd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20:381-383. İstanbul: TDV Yayınları. 1999.

Aydın, Mustafa. *İbn Şüheyd ve Edebî Kişiliği*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi. 1992.

Çınar, Mustafa. "Mulûku't-Tavâif Döneminin İʻtizâr Şairleri ve Şiirleri". *Nüsha*. 7/25. (2007).

Çiftçi, Faruk. *Endülüs'te Hilafet Dönemi Edebi Çevresi*. Doktora Tezi. Atatütk Üniversitesi. 2002.

Dîb, Muhyiddîn. *Dîvânu İbn Hânî*. Nşr. Dâru Beyrût. Beyrut: Dâru Beyrût. 1980.

Dîb, Muhyiddîn. *Dîvânu İbn Şüheyd ve resâiluhu*. Beyrut: Mektebetü'l-ʻAsriyye. 1997.

Dîb, Muhyiddîn. *Dîvânu İbn Şüheyd*. Thk. Yaʻkûb Zekî. Kahire: Dâru'l-Kâtibi'l-ʻArabî. ts.

Ed-Dabbî, Mufaddal b. Muhammed b. Yaʻlâ b. Sâlim. *El-Mufaddaliyyât*. Thk. ve şrh. Ahmed Muhammed Şâkir-ʻAbdusselâm Muhammed Harûn. Kahire: Dâru'l-Maʻârif. ts.

El-Fâhûrî, Hannâ. *El-Mûciz fi'l-Edebi'l-ʻarabî ve târîhihi –el-Edebü fî'l-Endelüs ve'l-Mağrib-*. Beyrut: Dâru'l-Cîl. ts.

El-Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-ʻayn*. Thk. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrâhîm es-Samirrâî. Lübnan: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl. ts.

El-Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yaʻkûb. *El-Kâmûsu'l-muhît*. Thk. Muhammed İskenderânî. Beyrût: Dâru't-Türâsi'l-ʻArabî. 2011.

El-Hemevî, Şihâbuddîn Ebî ʻAbdullah el-Yakût. *Muʻcemu'l-udebâ*. Thk. İhsân Abbâs. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî. 1993.

El-Humeydî, Muhammed b. Futûh. *Cevzetü'l-muktebis fî zikri vulâti'l-Endelüs*. Kahire: Dâru'l-Mısriyye li'te'lîf ve'n-Neşr. 1966.

El-'İbâdî, Ahmed Muhtâr. *Fi't-târîhi'l-'Abbâsî ve'l-Endelüsî*. Beyrût: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye. 1976.

El-'İsâmî, 'Abdulmelik b. Hüseyn b. 'Abdulmelik el-Mekkî. *Simtu'n-nucûmi'l-avâlî fî enbâi'l-evâil ve't-tevâlî*. Thk. 'Âdil Ahmed 'Abdulmevcûd ve 'Alî Muhammed Mu'avved. Beyrut: Dâru'l-Kutübi'l-'İlmiyye. 1998.

El-Kettânî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. el-Hasan el-Tabîb. *Kitâbu't-teşbîhât min eş'ari ehli'l-Endelüs*. Thk. İhsân 'Abbâs. Beyrut: Dâru'ş-Şurûk. 1981.

El-Makkarî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed el-Tilmesânî. *Nefhu't-tîb min ğusni'l-Endelüsi'l-ratîb*. Thk. İhsan Abbâs. Beyrût: Dâru Sâdır, 1968.

El-Rekkâm, Muhammed b. Ümrân el-'Abdî. *El-'Afvu ve'l-i'tizâr*. Thk. 'Abdulkuddûs Ebû Sâlih. Ammân: Dâru'l-Beşîr. 1994.

Emîn, Ahmed. Zuhru'l-İslâm. Kahire: Müessesetü'l-Hindâvî. 2012.

En-Nüveyrî, Ahmet b. 'Abdulvehhâb b. Muhammed Şihâbuddîn. *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb*. Nşr. Dâru'l-Kutübi'l-Vesâiki'l-Kavmiyye. Kahire: Dâru'l-Kutübi'l-Vesâiki'l-Kavmiyye. 2002.

Ergüven, Şahabettin. *Arap Dili ve Edebiyatı Açısından İbn Hazm*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi. 2007.

Er-Rikâbî, Cevdet. *Fi'l-Edebi'l-Endelüsî*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif. 1980.

Eş-Şek'a, Mustafa Muhammed. "İbn 'Abdirrabbih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19:281-283. İstanbul: TDV Yayınları. 1999.

Et-Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr Ebû Ca'fer. *Târîhu't-Taberî –Târîhu'r-rusül ve'l-mulûk-*. Thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Dâru'l-Mâ'ârif. ts.

Ez-Zebîdî, Muhammed b. 'Abdurrezzâk el-Hüseynî Ebü'l-Feyd. *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Thk. 'Alî Hilâlî. Kuveyt: Matba'âtü Hukûmeti'l-Kuveyt. 2003.

Ez-Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmûd b. Muhammed 'Alî b. Fâris. *El-A'lâm*. Nşr. Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn. b.y.: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn. 2002.

Ferrûh,'Ömer. *Târîhu'l-Edebi'l-ʿArabî*. Beyrut: Dâru'l-ʿİlmi li'l-Melâyîn. 1984.

Feth b. Hâkân, Ebû Nasr Feth b. Muhammed b. 'Ubeydullah. *Matmahü'l-enfüs ve mesrahü't-teennüs fî melâhi ehli'l-Endelüs*. Thk. Muhammed 'Alî Şevâbike. Beyrut: Dâru 'Ammâr. 1983.

İbn 'Abdirabbih, Ebû 'Ömer Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed el-Endelüsî. *El-'İkdu'l-ferîd.* Nşr. Dâru'l-Kutübi'l-'İlmiyye. Beyrut: Dâru'l-Kutübi'l-'İlmiyye. 1983.

İbn 'Asâkır, Ebü'l-Kâsım 'Alî b. el-Hasan Hibetüllah. *Târîhü Dimeşk*. Thk. 'Amr b. Gürâme el-'Umrî. Beyrût: Dâru'l-Fikr. 1995.

İbn Bessâm, Ebü'l-Hasen Alî eş-Şenterînî. *Ez-Zehîra fi mehâsini ehli'l-Cezîra*. Thk. Salim Mustafa el-Bedrî. Beyrut: Dâru'l-Kutübi'l-'İlmiyye. ts.

İbn Fâris, Ahmet b. Zekeriyya Ebü'l-Hüseyn er-Râzî. *Mu'cemu mekâyisi'l-lüğa*. Thk. 'Abdusselâm Muhammed Harûn. b.y.: Dâru'l-Fikr. 1979.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullah b. Muslim. *'Uyûnu'l-ahbâr*, Nşr. Dâru'l-Kutübi'l-'İlmiyye. Beyrût: Dâru'l-Kutübi'l-'İlmiyye. 1997.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem Cemâluddin. *Lisânu'l-'Arab*. Nşr. Dâru Sâdır. Beyrût: 1993.

İbn Miskeveyh, Ebû 'Alî Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb. *Tecârubü'l-ümem teâkubü'l-himem*. Thk. Ebü'l-Kâsım İmâmî. Tahran: Dâru Serûş. 2000.

İbn Sa'îd el-Mağribî, Ebü'l-Hasan 'Alî b. Mûsâ. *El-Muğrib fi hule'l-Mağrib*. Thk. Şevkî Dayf. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif. 1955.

İbn Sa'îd el-Mağribî. Ebü'l-Hasen Nûrüddîn 'Alî b. Mûsâ b. Muhammed b. 'Abdilmelik. *El-Muktetif min ezâhiri't-taraf*. Kahire: Şirketü'l-Emel. 2005.

İbnü'l-Abbâr, Muhammed b. 'Abdillah b. Ebî Bekr el-Kudâî'. *El-Hulletü's-siyerâ*. Thk. Hüseyn Mu'nis. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif. 1985.

İbnü'l-Abbâr, Muhammed b. Abdillah b. Ebî Bekr el-Kudâî'. *İ'tâbu'l-küttâb*. Thk. Sâlih el-Eşter. Dimeşk: Matba'âtu Mecmau'l-Liğati'l-'Arabiyye. 1961.

İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *El-Kâmil fi'ttârîh*. Thk. Muhammed Yûsuf ed-Dekkâk. Beyrût: Dâru'l-Kutübi'l-'İlmiyye. 1987.

İbnü'l-'İzârî, Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed el-Merrâkeşî. *el-Beyânü'l-muğrib fî ahbâri'l-Endelüs ve'l-Mağrib*. Thk. G. S. Colin ve E. Levi-provençal. Beyrut: Dâru's-Sekâfe. 1983.

Muhammed Vâlî, Fâdıl Fethî. *El-Fiten ve'n-nekâbâtu'l-hâssetu ve eseruhâ fî'ş-şi'ri'l-Endelüsî*. b.y.: Dâru'l-Endelüsî. 1992. Nâcî, Hilâl. Kasîdetü Ebî Mervân el-Cezîrî fî'l-adâbı ve's-sünne. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî. 1994.

Özdemir, Mehmet. "Abdurrahman III". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1:152-155. İstanbul: TDV Yayınları. 1988.

Özdemir, Mehmet. "Endülüs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 211-225. İstanbul: TDV Yayınları. 1995.

Özdemir, Mehmet. *Endülüs Müslümanları-Kültür ve Medeniyet-*. Ankara: TDV Yayınları. 2016.

Toprak, M. Faruk. "İbn Hânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20:27-28. İstanbul: TDV Yayınları. 1999.